

УДК 373/378.013.42

В. Л. РАХЛИС

засновник і директор

ГО “Міжнародна палата альтернативного вирішення спорів”

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан упровадження в освітню діяльність медіаційних практик та формування відповідних компетентностей у здобувачів освіти. Одночасно окреслено проблеми та суперечності сучасної системи освіти України щодо формування компетентностей, які необхідні для вирішення різних видів конфліктів.

Ключові слова: медіація, компетентність, конфлікт, спілкування, освіта, миробудування.

Розвиток сучасного суспільства висуває нові вимоги до навчальних закладів щодо організації навчально-виховного процесу, вибору й обґрунтування основних і додаткових програм, які можуть стати основними залежно від потреби суспільства. Спілкування з людьми – важлива частина життя кожної особистості. Завдяки вмінню чітко висловлювати свої думки та слухати людина може не тільки домогтися кар’єрних успіхів, а й знайти друзів, налагодити відносини із сім’єю й знайомими, реалізовуватися в суспільстві. Для дітей старшого шкільного віку та студентів ВНЗ характерна потреба в самоствердженні та визнанні їх можливостей з боку дорослих. Тому необхідно забезпечувати умови для розвитку ініціативи й навичок соціальної комунікації.

Нині Україна переживає глибоку кризу суспільних відносин, зумовлену, насамперед, численними макро- та мікроконфліктами в суспільстві. Сьогоднішній стан описується термінами “воєнна агресія”, “анексія частини території”, “політична нестабільність”, “стадія активного реформування” тощо. Конфліктна ситуація в країні поглиблюється соціально-економічною кризою, необхідністю термінового реформування багатьох сфер соціального та економічного життя, ідеологічними коливаннями еліти й частини населення, інформаційною війною тощо. Конфлікти на макрорівні (суспільства) підживлюють конфлікти на мікрорівні (сім’я, групи людей, колективи). Збільшення кількості конфліктів та конфліктних ситуацій на різних рівнях призводить до того, що все частіше для їх вирішення застосовують насильницькі методи поведінки та впливу [1, с. 43].

Тож одним з наслідків конфлікту є зростання рівня насильства в суспільстві. Уміння розв’язувати конфлікти ненасильницьким шляхом є дуже важливим для суспільства, для миробудування. А для цього необхідно опанувати навички розв’язання конфліктів, формувати відповідні компетентності.

Аналіз досліджень з питань миробудування та медіації демонструє, що ця тематика в Україні поступово набуває поширення з кінця 90-х рр.

XX ст. Їй присвячені праці у сфері конфліктології (А. Анцупов, А. Шилов та ін.), психології (А. Ішмуратов, Н. Лебідь та ін.), миробудування та медіації (Ю. Козунова, К. Левченко та ін.), пенології та пенітенціарної педагогіки (Н. Калашник), формування комунікативних навичок (Ю. Козунова, К. Черепаха, О. Юденкова) та ін. З іншого боку, більшість досліджень у сфері медіації має прикладний або описовий характер. Їх можна вважати скоріше практичними чи методичними рекомендаціями, ніж науковими дослідженнями, що слугуватимуть системним комплексним підґрунтям для цілого шару наукової та практичної діяльності. Відсутність праць, які б містили системний аналіз питань формування медіаційних компетентностей у вітчизняних навчальних закладах, і зумовила актуальність нашого дослідження.

Мета статті – на основі системного аналізу окреслити існуючі проблеми формування медіаційних компетентностей у сучасних навчальних закладах України. Відповідно до мети поставлено такі завдання: дослідити основні підходи в різних галузях науки до медіації та необхідних для її здійснення компетентностей; визначити наявні суперечності та проблеми в процесі формування медіаційних компетентностей у навчальних закладах України; запропонувати можливі шляхи вирішення суперечностей та визначених проблем.

Нині у світі медіація є однією з найпопулярніших форм урегулювання конфліктів різних рівнів та напрямів. Медіацію в суспільних, приватних відносинах переважно розуміють як приватне та конфіденційне використання посередників для виходу з конфліктної ситуації. Будування відносин між людьми або групами людей, таким чином, дає можливість уникнути втрати часу в судових розглядах, як наслідок – запобігання перенавантаженості державних інституцій та уникнення додаткових і непередбачуваних матеріальних витрат як держави, так і людей.

У вітчизняній науці та практиці, а також на законодавчому рівні медіацію часто застосовують, а іноді й підміняють категорією “миробудування”. Миробудування – це складний і тривалий процес, який починається не з вирішенням конфлікту, а набагато раніше та триває після досягнення згоди між сторонами, що конфліктують. У миробудуванні медіація є лише одним з інструментів вирішення конфлікту за допомогою об’єктивної, незацікавленої, нейтральної до сторін конфлікту сторін. Прагнучи миру, необхідно робити все можливе для його встановлення як прямо, так і опосередковано. До опосередкованих шляхів можна зарахувати, зокрема, активізацію потенціалу вчителів, соціальних працівників, педагогів у формуванні медіаційних компетентностей у здобувачів освіти у вітчизняних навчальних закладах. Миробудування потрібно вивчати як процес та бути готовими морально та компетентісно до алгоритмів поведінки властивих медіації. Основою миробудування, розв’язання конфлікту є діалог, а ефективним інструментом – медіація. Важливим є формування в педагогічних працівників, працівників соціальної, правозастосовної, судової та правоохо-

ронної сфери спеціальної професійної підготовки для побудови конструктивних безконфліктних відносин [5]. Неузгодженість категорій та підходів до розуміння основних понять і є першою суперечністю в процесі формування медіативних компетентностей у навчальних закладах України. Також широко застосовують поняття “примирення”, “посередництво”.

Як ми вже зауважували, медіація є процесом, у якому нейтральна третя сторона, медіатор, допомагає вирішити конфлікт. Медіатор полегшує процес спілкування між сторонами, допомагає глибше зрозуміти їхні позиції та інтереси, шукає ефективні шляхи вирішення конфлікту, надаючи можливість сторонам дійти згоди. Відповідно до потреб суспільства необхідно створити умови для належної професійної підготовки медіаторів. Таку підготовку мають отримати й викладачі. Для цього є два шляхи: по-перше, ввести курс або навчальну дисципліну в освітній процес вищих навчальних закладів педагогічного напрямку; по-друге, ввести відповідний короткостроковий курс до системи підвищення кваліфікації викладачів.

Розвиток сучасного суспільства висуває нові вимоги до середніх і вищих освітніх закладів, до організації освітнього процесу, вибору й обґрунтування основних і додаткових програм, які можуть стати основними, залежно від потреби суспільства й вибору здобувачів освіти. Відповідно, постає проблема створення навчальних програм у достатній кількості та належного рівня. Ми вважали за доцільне створення програми, яка визначатиме зміст і організацію освітнього процесу для здобувачів освіти з метою навчання основ соціальної комунікації, медіації як методу вирішення спорів, управління конфліктами і, в кінцевому підсумку, переговорів, а також індивідуалізації та диференціації освітнього процесу.

Розробка та впровадження таких програм сприятиме формуванню медіаційних компетентностей, які можуть застосовуватися не тільки в професійній діяльності, а й у повсякденному спілкуванні, налагодженню взаємозв'язків у соціумі. Спілкування – одна з найважливіших потреб людини. Особистість спілкується переважно або заради задоволення, або в пошуках підтримки й розуміння. У контексті формування медіаційних компетентностей йтиметься про ті численні ситуації, коли людина прагне спілкування не заради задоволення, а для того, щоб досягти розуміння. І в цьому випадку першочергове завдання – отримати від людини максимум інформації. Навички спілкування з людьми потрібні нам щодня. Деякі вважають, що ефективне спілкування – це щось з арсеналу бізнес-психології, а людям, яким не потрібно вести ділових переговорів, вчитися спілкуватися ні до чого. І це велика помилка, яка може дорого коштувати в колі сімейного та побутового спілкування.

Для дітей старшого шкільного віку та студентів ВНЗ характерна потреба в самоствердженні та визнанні їх можливостей з боку дорослих. У цей період відкриваються нові можливості в пізнанні світу, виявляються відмінності в темпах індивідуального розвитку підлітків та молоді, для них характерна вразливість, податливість педагогічним впливам, велика сила й

глибина вражень. За умови правильно визначеної індивідуальної траєкторії навчання інтенсивно розвиваються цілісне сприйняття навколишнього світу, наочно – образне мислення, творча уява, безпосереднє емоційне ставлення до оточення, співчуття до їхніх потреб і переживань [6]. Це обґрунтовує необхідність включення до навчальних програм старшої та вищої школи предмета “Соціальна комунікація”, який мав би за мету формування медіаційних компетентностей.

Викладання цього предмета повинно бути спрямоване на досягнення цілей оволодіння конструктивними способами й засобами взаємодії з оточенням через вирішення таких завдань:

- розвиток вільного спілкування з дорослими й дітьми;
- розвиток усіх компонентів усного мовлення в процесі встановлення контакту з іншими людьми і в процесі переконання інших людей;
- практичне оволодіння здобувачами освіти основами медіації та переговорного процесу;
- участь у роботі підліткових та молодіжних мобільних груп переговорників з метою залагодження конфліктів у навчальних закладах і сім’ях (відволікання підлітків від шкідливих звичок). Це може стати цілим соціальним рухом.

Отже, однією з основних проблем упровадження й поширення медіації в сучасному суспільстві є формування в широкого кола населення готовності вирішувати конфлікти саме в такий спосіб. Для цього необхідні широка інформаційна кампанія, різні програми популяризації тощо, а також вивчення зарубіжного досвіду, адаптування для потреб України найкращих практик інших країн.

Як показує міжнародний досвід, у європейських країнах медіація набуває поширення в 90-х рр. ХХ ст. на хвилі невдоволення з боку громадян, а особливо представників середнього бізнесу, високими судовими зборами, тривалими термінами розгляду цивільних справ судами, руйнуванням в суді партнерських взаємин. Попит виник не у зв’язку з вимогами споживача, а в результаті популяризації провайдером послуг. Зазначимо, що в Західній Європі програми розвитку медіації розробляються за значної підтримки держави, тоді як нині в Східній Європі, у тому числі в Україні, фінансуються переважно за рахунок коштів міжнародних донорів. Свого часу дослідження довели, що практично всі цивільні та комерційні спори можуть бути вирішені за допомогою медіації. До найбільш часто вирішуваних суперечок належать позови про повернення боргів і порушення умов контрактів (Великобританія), завдання збитку (Угорщина) і задоволення всіх вимог, пов’язаних з фінансовими, трудовими відносинами, відшкодуванням збитків та правом власності (Угорщина, Фінляндія, Литва, Польща) [2, с. 172].

Відповідно до цього постає таке питання: підготовка професійних медіаторів або формування медіаційних компетентностей у фахівців певних професій. Багато країн запозичили американську модель, що передба-

чає спеціальну підготовку медіаторів з метою оволодіння ними компетентностями врегулювання конфліктів.

Для забезпечення якості послуг таких фахівців існує відбір осіб до навчання. Передбачається, що потенційні медіатори мають володіти певною кваліфікацією (юристи зі стажем роботи не менше ніж два роки – Словенія; випускники ВНЗ зі стажем роботи не менше ніж п'ять років – Угорщина тощо). Підготовка медіаторів як система забезпечується закладами освіти, вид яких варіює залежно від країни: університетами, недержавними або комерційними організаціями, судовою системою.

Акредитація медіаторів, як правило, здійснюється державою або за її участю. Це або є обов'язком державної установи (Міністерства юстиції, як, наприклад, у Болгарії), або здійснюється інститутами комерційного сектора відповідно до вимог законодавства (Радою цивільної медіації у Великобританії або Асоціацією медіаторів певної країни). Програми підвищення кваліфікації й стажувань медіаторів є ефективним засобом підтримки якості послуг медіаторів у низці країн, наприклад у Німеччині та Нідерландах.

В Україні система підготовки та підвищення кваліфікації лише проходить етап свого становлення. Певним кроком до широкого застосування у вирішенні конфліктів у суспільстві є створення Національної служби посередництва та примирення [4], також на часі є ухвалення Закону України “Про медіацію” [3], проект якого взятий за основу Верховною Радою України. Контент-аналіз зазначених нормативних актів демонструє певні суперечності в поняттях і системі підготовки фахівців, які мають реалізовувати функції примирення й медіації. Так, Національна служба посередництва та примирення здійснює свої функції у сфері регулювання колективних трудових спорів. Щодо певної спеціальної підготовки фахівців цієї служби в Положенні про Національну службу посередництва та примирення взагалі не йдеться [4]. У проекті Закону України “Про медіацію” зазначено, що для набуття статусу медіатора потрібно проходження професійного навчання медіації – 90 академічних годин навчання й не менше ніж 45 годин практики [3]. Багато фахівців вважають, що цього замало.

Крім того, зі змісту законопроекту незрозумілим є процес акредитації медіаторів і складання реєстру медіаторів, яких рекомендує акредитаційний орган для звернення громадян. Знову ж незрозуміло, медіація буде мати обов'язковий чи рекомендаційний порядок і в яких саме ситуаціях. Відповідно, навчання медіаторів та їх подальшу акредитацію чи сертифікацію можуть здійснювати університети або курси підвищення кваліфікації.

В Україні вже існує низка громадських організацій, які здійснюють функції медіації (La-Strada, Українська асоціація медіаторів тощо). На сьогодні розглядаються можливості надання частини повноважень з підготовки, підвищення кваліфікації медіаторів громадськими організаціями або запрошеними фахівцями. Така практика є потенційно можливою, але залишається питання гарантування якості підготовки, що здійснюватимуть неурядові організації. Якщо не допрацювати зазначений проект Закону, то

існує можливість, що медіація в Україні стане “продажем” сертифікатів і місць у реєстрі медіаторів, а не значною допомогою у вирішенні соціальних конфліктів.

Висновки. Завершуючи розгляд проблем формування медіаційних компетентностей у навчальних закладах України, можна узагальнити наявні прогалини й суперечності в декілька групи, а саме:

- науково-теоретичні (прогалини в методології дослідження, підміна понять, розпорошений науково-понятійний апарат тощо);
- брак фахівців у сфері медіації, викладачів або фахівців у сфері формування компетентностей, які необхідні для здійснення медіації;
- нестача навчально-методичних розробок щодо формування медіаційних компетентностей;
- правова неврегульованість питань медіації в Україні, зокрема відсутність законодавчих вимог та стандартів підготовки, підвищення кваліфікації, сертифікації медіаторів;
- неготовність суспільства до вирішення конфліктів за допомогою медіаційних практик;
- безсистемність програм підготовки з медіації та миробудування.

Для вирішення окреслених проблем ми вважаємо за доцільне: продовжувати наукові та навчально-методичні розробки в цій сфері; нормативне забезпечення здійснення медіації, зокрема підготовки, підвищення кваліфікації, а також сертифікації діяльності медіаторів (ці заходи можуть здійснювати як вищі навчальні заклади України, так і громадські організації, за умови гарантування якості навчальних послуг); упровадження навчальної дисципліни “Соціальна комунікація” у старшій та вищій школі; проведення широкомасштабної роз’яснювальної роботи щодо застосування медіації у вирішенні конфліктів. Ми не вважаємо запропоновані нами кроки вичерпаним переліком, але їх здійснення може значно допомогти в мінімізації конфліктів у соціальних відносинах.

Список використаної літератури

1. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і злагода: Основи когнітивної теорії конфліктів. Київ : Наукова думка, 1996. 189 с.
2. Калашник Н. Г., Калачник Н. С. Пенология: виконання покарань у світі. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2014. 260 с.
3. Про медіацію : Законопроект № 3665, зареєстрований 17.12.2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463/.
4. Про Національну службу посередництва та примирення; затверджено Указом Президента України від 17.11.1998 № 1258/98. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1258/98>.
5. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект : навч.-метод. посіб. Київ : ФОП Стеценко В. В., 2016. 192 с.
6. Романишина І. М. Медіація як ефективний метод вирішення конфліктів у шкільній практиці. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 3 (47). С. 248–255.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017.

Рахлис В. Л. Проблемы формирования медиационных компетентностей в современных учебных заведениях Украины

В статье проанализировано современное состояние внедрения в образовательную деятельность медиационных практик и формирования соответствующих компетенций у обучаемых. Указаны проблемы и противоречия современной системы образования Украины по формированию компетенций, которые необходимы для решения различных видов конфликтов.

Ключевые слова: *медиация, компетентность, конфликт, общение, образование, миростроительство.*

Rakhlis V. Problems of Formation of Mediation Competencies in Modern Educational Institutions of Ukraine

The article analyzes the current state of mediation practices implementation in educational activities and the formation of appropriate competencies among students. At the same time, there are outlined the problems and contradictions of the modern system of education of Ukraine in relation to the formation of the competencies necessary for solving different types of conflicts.

The author studied the main approaches in different fields of science to mediation and the competences necessary for its implementation; identified existing contradictions and problems in the process of mediation competencies in educational institutions of Ukraine; suggested possible ways to overcome contradictions and problems. Among the ways of submitting problems, it is proposed to continue scientific and methodological developments in this field; regulatory support for the implementation of mediation, in particular training, qualification improvement, and certification of mediators (these activities may be carried out both by higher educational institutions of Ukraine and by nongovernment organizations, provided that the quality of educational services is guaranteed); implementation of the educational discipline "Social Communication" in the senior and high school; conducting large-scale explanatory work on the application of mediation in resolving of conflicts.

Key words: *mediation, competence, conflict, communication, education, peace-building.*